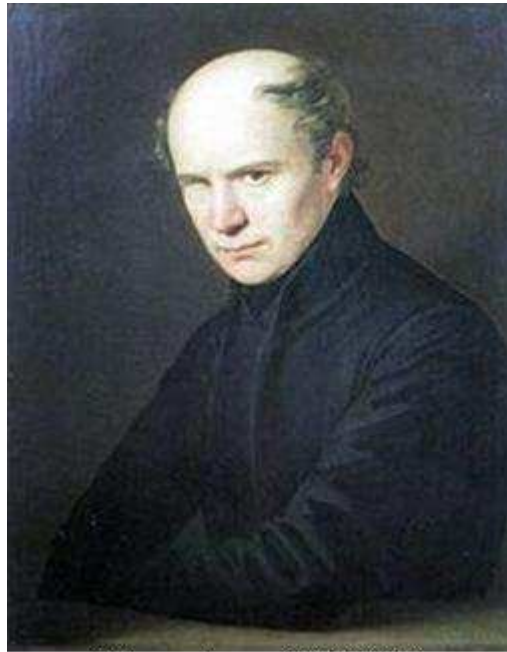

TOPOR ISTVÁN

KÖLCSEY FERENC ÉLETE ÉS VÉGRENDELETÉNEK TÖRTÉNETE

Kölcsey a reformkor kiemelkedő alakja, költő, író, politikus, neves szónok 1790. augusztus 8-án született a Szilágy megyei Szödemeteren. Édesapja a középnemességhez tartozó Kölcsey Péter, a Bihar megyei Álmosdon, a család ősi származási helyén gazdálkodott, de voltak birtokai Szatmárban is. Édesanyja a Szatmár megyei nemesi családból származó Bölöni Ágnes volt. Máig megválaszolatlan a kérdés, miért ment édesanyja első gyermekének születése előtt nagyanyja házába Szödemeterre.

Kölcsey Ferenc (1790-1838)

Gyermek és ifjúkor

A család, amelyből származott, nem volt ugyan gazdag, de igen nagy tekintéllyel bírt. Ahogyan 1833-ban barátjának, Szemere Pálnak írta:

„A Kölcsey nemzetség már ember emlékezetétől fogva Szatmár megyében törzsökösnek tartatott. A nemzetség levéltárában vagynak levelek fel a 13-dik századig. A nemzetség s a megyeiek elejétől fogva úgy hitték, hogy eredetünket Ázsiából vesszük, s javainkat első elfoglalása és felosztása óta bírjuk.”

A Kölcsey-nemzetség állítólag a hét ősmagyar törzsfő egyikétől, Ond vezértől származott. Kölcsey szülei művelt emberek voltak, apja tekintélyes jogtudósnak számított, aki otthonosan mozgott az antik és a klasszikus francia irodalomban, pedig egy isten háta mögötti falusi kúriában művelte magát. Kölcsey kisgyermek korától fogva anyanyelvi biztonsággal tudott latinul és franciául. Később, a középiskolai évek alatt jól megtanult németül és görögül is. A gyermekkorában szervezetét megtámadó himlő egész életére betegessé tette, egyik szemére megvakult és a haja is kihullt. Más változat szerint a tűzből kipattanó szikra miatt vesztette el bal szemét. Hat évesen elvesztette édesapját, tizenkét évesen pedig édesanyját. Róla és három testvéréről befolyásos rokonok gondoskodtak, köztük a magas hivatalokat betöltő Péchy Imre és hivatalos gyámjuk, a színházszerető Gulácsy Antal. A fiúk az év nagyobbik részében – egy

szolgáló felügyelete alatt – Debrecenben laktak. Alig töltötte be hatodik életévét, amikor 1796-ban a nagyhírű debreceni kollégium diákja lett. Jó tanuló, de visszahúzó, zárkózott természete miatt barátokra nem igen talált. Egyetlen barátja osztálytársa, Kállay Ferenc volt, aki szerint Kölcsey szorgalmasan tanult, sokat olvasott és képzelete segítségével teremtett saját világában érezte jól magát. Nyelveket tanult, filozófiai műveket olvasott, s levelezésben állt Kazinczyval, akinek első verseit is elküldte. Sőt, 1805-ben Csokonai temetésén személyesen is találkozott csodált mesterével.

Kölcsey Ferenc debreceni diákkori lakóháza a Fűvészkert utcában. Az egykori lakóházzal a rajzot 1931-ben Zoltai Lajos muzeológus készítette. A házat 1973-ban bontották le, amikor a régi Kölcsey Központot építették.

Az 1801 és 1814 között évek alatt Debrecenben a Fűvészkert utca és a Hüvelyes utca sarkán álló házban lakott, amely a Kölcsey családé volt. A Kollégium tövében épült gerendás mennyezetű szobákkal, boltozott kamarával, kőlábas tornáccal, pincével ellátott öreg cívisház északi végén levő két szobájában élt körülbelül tíz évig Kölcsey Ferenc diákéveiben. Jogi tanulmányait 1809-ben fejezte be, majd egy évvel később, 1810-ben Péchy Imre társaságában Pestre ment törvénygyakorlatra, de ügyvédi vizsgát nem tett. Itt ismerkedett meg és kötött barátságot Szemere Pállal. Az ő társaságában mélyült el költészet iránti érdeklődése. Szemerevel együtt keresték fel a Pestre látogató Berzsényi Dánielt. Kölcsey elismerte Berzsényi kimagasló tehetségét és tisztelte is, de élete végéig tartó ellenszenvvel viseltetett iránta.

Később, 1811 augusztusában visszatért Debrecenbe, majd innen Szödemeterre. 1812 és 14 között rendbe tette az évtizede üresen álló álmosdi kúriát, újjászervezte az addig bérletként hasznosított birtokot. 1815-ben Álmosdról Szatmárcsekére költözött, miután testvéreivel megosztzkodott. Közös megegyezéssel az álmosdi kúria Sámuel és Péter testvéreie maradt, a csekei birtok pedig az ő és Ádám öccse tulajdonába került. Szatmárcsekén 1817 és 1823 között tíz verse született, többek közt a Vanitatum Vanitas és a Himnusz.

A Himnusz

Kölcsey Ferenc 1823. január 22-én a szatmárcsekei udvarház dolgozószobájában tisztázta le Hymnus című költeményének kéziratát. Az eredetileg a „*Hymnus, a' Magyar nép zivataros századaiból*” címmel íródott költemény egyes gondolatai, kifejezései föllelhetők Kölcsey korábbi műveiben, más gondolatok pedig a még korábbi magyar irodalomban is

megtalálhatóak. Hat évig őrizte íróasztala fiókjában, mígnem 1829-ben az Auróra című folyóirat nyomtatásban leközölte. Megzenésítésére 1844-ben kiírt pályázat hatalmas érdeklődés mellett, Erkel Ferenc elsőségével zárult. A megzenésített Himnusz 1844. július 2-án mutatták be a Nemzeti Színházban. A művet a magyar nemzet himnuszává a közönség és a közmegegyezés tette. Nyilvános ünnepségen először 1844. augusztus 10-én, az Óbudai Hajógyárban, a Széchenyi gőzös vízre bocsátásakor, míg hivatalos állami ünnepségen először 1848. augusztus 20-án, a budavári Mátyás-templomban szólaltatták meg.

Kölcsey a politikus

1826 februárja és decembere között Pécelen illetve Pesten tartózkodott, majd 1826/27 telén munkakedvvel telve tért vissza Csekére. Elmélyültek kapcsolatai a Szatmár megye közéletében vezető szerepre törő fiatal rokonaival, mindenek előtt Kende Zsigmonddal (őt bízta meg később végrendeletének végrehajtásával). Első közéleti feladatait is tőle kapta: előbb egy országgyűlési követeket üdvözlő alkalmi beszédet, majd az új főispán tiszteletére írt alkalmi verset kellett írnia. Írói tehetségének hasznosítása révén vonták be Szatmár megye politikai életébe. Kende Zsigmond vállalkozott a Szatmár megyei adózó nép állapotának összeírására, aki aztán Kölcsey közreműködésével fogalmazta meg jelentését. Ennek a Kölcsey költői életművében is szereplő munkának fontos felismerése, hogy az „adózók” helyzete nem választható el a nemesi birtok gondjaitól, hogy a birtokviszonyok rendezése nélkül saját gondjaikat sem orvosolhatják.

Az 1829-es megyei választásokon aljegyzői hivatalt vállalt, és Kende oldalán a politikai küzdelmek színterére lépett. Fő céljának azt tekintette, hogy az összeírások tapasztalatai alapján meginduljanak a változások, megkezdődjék a reform. Ennek elveiben először a megyei szinten kellett megegyezni. A megyei bizottságokban folyó küzdelemben talált egymásra Kölcsey és Wesselényi Miklós. Közös föllépésük eredményeként lett Kölcsey a megye országgyűlési követe. Így léphetett a pozsonyi országgyűlésen a politika nyílt színpadára, és harcolt 1832 végétől 1834-ig – az ellenzék egyre tekintélyesebb vezéréként – elveiért és eszményeiért. Ugyanakkor nem csak eszméivel, hanem szónoki képességeivel is kiemelkedett. Gyenge hangja ellenére nagy hatású beszédek mondott minden fontos kérdésről. Legjelentősebb beszédeit a lengyel szabadság orosz eltiprása ellen, a magyar nyelv, a szólásszabadság, a vallási egyenjogúság, az úriszék megszüntetése és a feudális birtokviszonyok polgári rendszerű átalakítása érdekében tartotta. Országgyűlési élményeiről 1833 nyaráig naplójában számolt be. A Napló híven tükrözi az országgyűlés színes, kavargó, ellentmondásos világát és benne írójának hullázó hangulatait. Politikai sikerei írói munkakedvét is fokozták. Az időközben megalakult Magyar Tudós Társaság és a Kisfaludy Társaság egyik legtevékenyebb tagja lett. A tudós társaság kérésére két emlékbeszédet készített. 1831-ben Kazinczy halálakor a búcsúbeszédet ő írta és mondta el. Berzsenyi 1836-ban bekövetkezett halálakor szintén felkérték, el is készítette a gondosan megírt beszédet, de hogy maga mondja el, azt már nem vállalta.

1834-ben Pozsonyban papírra vetette végrendeletét, melynek hitelesítésére öt követtársát kérte meg. A bécsi udvar országgyűlési tevékenységét nem nézte jószemmel, Szatmár megyében lépett fel ellene: megvesztegetésekkel rábírta a közgyűlést, hogy olyan kötelező követutasítást adjon, amit Kölcsey nem fogadhat el. A megye fölszólította követeit, hogy az örökváltság ellen szavazzanak. Tiltakozásul Kölcsey lemondott. Tekintélyét jelzi, hogy Kossuth lapja, az Országgyűlési Tudósítások gyászkeretben jelent meg. Az országgyűlési ifjak gyászruhát öltöttek és gyalog kísérték Pozsony határáig Kölcseyt; a tiszteletére rendezett búcsúvacsorán Széchenyi méltatta. Kölcsey a Búcsú az országos rendektől című beszédében

fogalmazza meg a reformkor programját. 1835. február 9-i búcsúbeszédében elhangzott szavai a reformkor jelmondatává váltak:

„Jelszavaink valának: haza és haladás. Azok, akik a haladás helyett maradást akarnak, gondolják meg: miképpen a maradás szónak több jelentése van. Korszerinti haladás épen maradást hoz magával; vesztég maradás következése pedig senyvedés...”

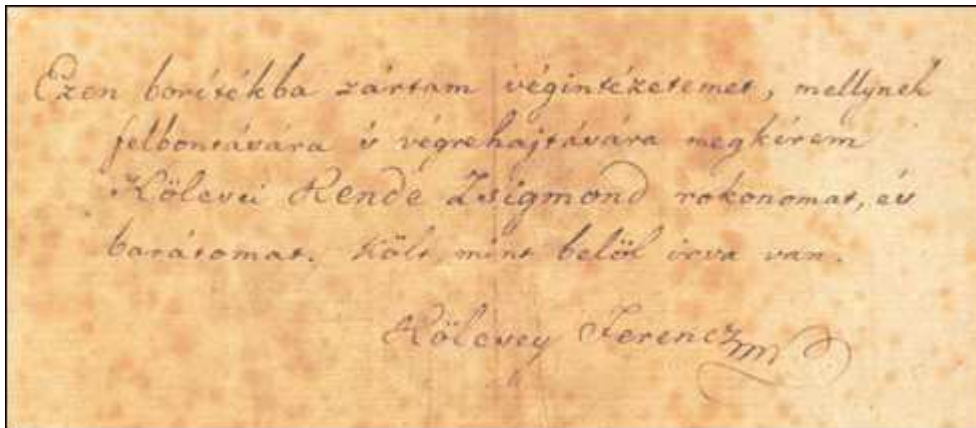
Az életmű utolsó nagy alkotása a Parainesis Kölcsey Kálmánhoz, mely világnézetének, erkölcsi felfogásának végakaratszerű összefoglalása. Ahogyan Kulin Ferenc megállapította:

„A Parainesist mégsem a nevelő szándék emeli irodalmi értékűvé. Sokkal inkább az, hogy az író legszemélyesebb kétségeit, dilemmáit is megvallja. A mű végén Kölcsey az egyéni boldogság lehetőségeiről elmélkedik, s arra a következtetésre jut, hogy a „közönséges” értelmű boldogság a kötelességeit teljesítő embernek nem lehet osztályrésze. Benne van ebben a boldogságfilozófiában az érzéki-érzelmi teljesség lehetőségéről való tudatos lemondás, de benne van a romantikus lélek különös pátosza is. Az a hit, hogy a közösség ügyének szolgálata, a másokért való élés olyan magasrendű nyugalommal tölti el a lelket, ami kárpótolja az egyént a „közönséges” boldogság elvesztéséért. Emlékeznünk kell arra, hogy az egész magyar romantikát: Vörösmartyt, Eötvöst, Petőfi és Madách életművét is végigkíséri a Parainesisben megfogalmazott sztoikus-szeptikus boldogságfilozófia.”

Mínta érezte volna a közelgő véget. A berzsenyi emlékbeszédben megjövendölt „nemsokára követlek téged”, két év múlva beteljesedett. Élete utolsó hónapjaiban a perbe fogott jóbarát, Wesselényi Miklós védelmére készült. Tisztviselői kötelességét teljesítette, amikor fehérgyarmati hivatalos útján végzetesen megfázott. A megfeszített munkában legyengült szervezete a betegségnek nem tudott ellenállni. Utolsó napjainak eseményeit írogató unokahúga, Kölcsey Antónia naplójából ismerjük. Csendesen temették el a szatmárcsekei református temetőben. A megrázó hír lassan jutott el pesti barátaihoz. Őszintén meggyászolták, az Akadémián tartott megemlékezésen Eötvös József – akire nagy hatással volt Kölcsey – szép beszédben búcsúztatta. Kölcsey Ferenc eszméi beépültek a magyar közgondolkodásba, erkölcsi tartása tiszteletet követel.

Kölcsey Ferenc „végintézete”

Kölcsey Ferenc személyisége történelmi és irodalomtörténeti szempontból is kiemelkedő. Végrendelete különleges irodalmi és történeti jelentőséggel bír. Értékes információkat nyújt vagyoni és birtokviszonyairól; a birtokain folyó gazdálkodásról, gazdasági eszközökkel való felszereltségéről. Értékes következtetésekre ad lehetőséget unokaöccséhez, Kölcsey Kálmánhoz, sógornőjéhez, testvéreihez és egy-két más rokonához való viszonyáról. De ezeken túl fontos adalékkal szolgál ahhoz a kevésbé ismert tényhez, hogy Kölcseyt és a végrendeletét első tanúként aláíró és hitelesítő fiatal Deák Ferencet politikai elvbarátság hozta közel egymáshoz.

Az eredeti végrendeletéről készült digitális kép Kölcsey aláírásával

Kölcsey Ferenc eddig ismert munkáiban és leveleiben soha sehol nem tett említést végrendeletéről. Létezéséről tudott a szakirodalom, de hogy mikor készült, mit tartalmazott, és mi lett a sorsa Kölcsey halála után, semmiféle információ nem volt. Állítólag 1936-ban a végrendeletet kereső Kölcsey-rokonság még a hantot ismét felbontatta. Mígnem 1972-ben a Bakonszegen lakó özvegy Miskolczy Józsefné bejelentést tett, miszerint a birtokában van Kölcsey Ferenc végrendelete több más családi irattal együtt.

Hogyan került a végrendelet Miskolczy Józsefné tulajdonába?

Kölcsey Kálmánnak, majd édesanyjának, Kölcsey Ádámnénak halálát követően hosszú évekig tartó pereskedés kezdődött a testvérek között. Végül a csekei udvarházban található ingóságokat elárverezték, és az ingatlan gondnokává Kölcsey Sámuel leányának, Kölcsey Klárának a férjét, Miskolczy Lajost nevezték ki. Így kerültek Miskolczy Lajoshoz a hagyaték ügyében lefolytatott per iratai, köztük Kölcsey Ferenc végrendelete. Tőle előbb fia, majd unokája, Miskolczy József örökölte, aki első felesége révén jutott a Bakonszegi-Pusztakovácsi birtokhoz. Miután első felesége meghalt, újra nősült, feleségül vette Z. Horváth Piroskát. 1964-ben bekövetkezett halála után ő őrizte meg a végrendeletet, más családi iratokkal együtt. 1972. január 8-án irodalomtudósokból, muzeológusokból álló bizottság szállt ki a helyszínre, hogy megvizsgálja az iratot és megállapítsa eredetiségét. A végrendelet hitelességének megállapításáról készült jegyzőkönyv szerint a hitelesítési eljárásban részt vett dr. Barta János tanszékvezető egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, dr. Bán Imre egyetemi tanár, dr. Dankó Imre kandidátus, megyei múzeumigazgató, dr. Julow Viktor egyetemi docens, Masits László múzeumi tudományos munkatárs, Módy György múzeumi tudományos főmunkatárs, Szöllősy Gyula, a Hajdú-Bihar Megyei Tanács Művelődésügyi Osztályának vezetője és Uray György, a Kölcsey-család leszármazottja. Az özvegy általa előadottak alapján kiderült, hogy a bemutatott okiratot a Kölcsey-rokonságba tartozó Miskolczy-család házi levéltárában őrizték Mezőtelegden, utóbb pedig Miskolczy József hagyatékából került elő Bakonszegen. Az özvegy bemutatta azt a palliumot (keskeny gyapjú szalag) is, mellyel a végrendeletet egy csomóba fogták össze több, a Kölcsey-utódok örökösödési perére vonatkozó irattal együtt. Ezt követően a bizottság megvizsgálta a Kölcseynek mondott végrendeletet és az alább felsorolt indokok alapján megállapította, hogy minden kétséget kizáróan a testamentum eredeti és Kölcsey keze írásával készült, kivéve a hitelesítő záradékot.

1. Úgy a borítékon, mint magán a végrendeleten gondosan elhelyezett, épen maradt, kétségtelen hitelességű pecsétek vannak. Külön hitelességet ad a végrendeletnek, hogy magán a testamentumon tizenhárom ágú koronás, bővített családi címert feltüntető pecsét van, míg a borítékon egy később készített kisebb Kölcsey-címeres pecsét látható. Uray György, a család

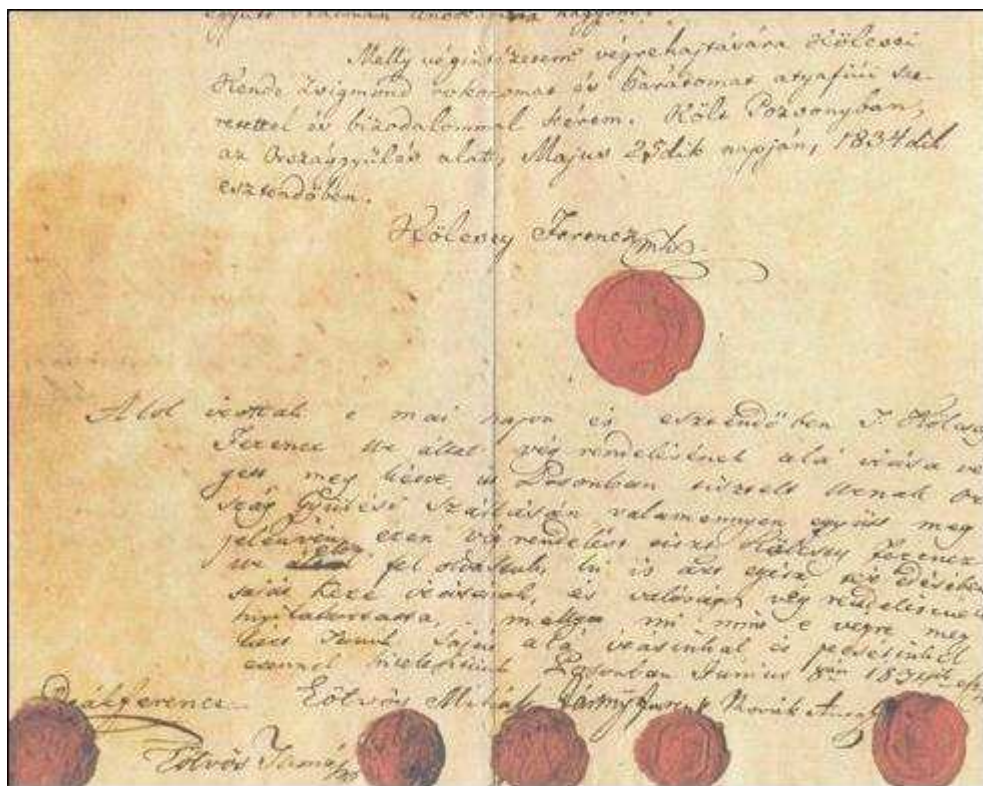

leszármazottja igazolta és tanúsította, hogy a Kölcsey- családban a legutóbbi időkig szokás volt e kétféle címeres pecsét használata. Így az a tény, hogy a végrendelet és borítékja ilyen kettős pecséttel ellátott, valamint az, hogy az összes tanúk pecsétje is eredeti, teljesen kizárja, hogy az okirat korabeli másolat lenne.

2. Tanúk által igazoltan jelenti ki a végrendelező, hogy az okmány saját kezével készült.

3. A bizottság az okirat egyéni írásjeleit összevetette Kölcsey különböző korban keletkezett kézírataival és a kézírás általános jellegzetességei, úgymint: a dőlés szöge, a duktus, a nyomás erőssége, a vonalak vastagsága teljes egyezést mutatott a végrendelet és a hiteles Kölcsey-írások között.

A végrendeletet a Hajdú-Bihar Megyei Műemléki Albizottság megvásárolta özvegy Miskolczy Józsefnétől, melyet jelenleg a Debreceni Irodalmi Múzeum Kézirattára őriz.

Kölcsey Ferenc végrendelete a pecsétekkel együtt

Az előzmények:

Az 1832-36. évi pozsonyi első reformországgyűlésen Kölcsey Szatmár megye követeként vett részt. Mint az alsótábla ellenzékének vezére, több alkalommal felszólalt a magyar nyelv ügyében, a szólás- és vallásszabadság védelmében. A Magyar utca 495. számú házban szállt meg. Itt írta meg 1834. május 25-én testamentumát, melyet a felkért tanúk július 8-án hitelesítettek. Mi kényszeríthette az élete delén, alkotói ereje teljében, politikai harcainak küzdelmei között a költőt végrendeletének megírására? A betegeskedés és a család szövevényes, rendezetlen anyagi ügyei bírták rá a halál előtt álló, öregekre jellemző cselekedetre, végső akaratának elkészítésére.

A végrendelet teljes épségben maradt ránk. Pedig mennyi viszontagságot élt meg hosszú lappangása alatt! Pereskedők, ügyvédek kezében járt évtizedeken át. Sőt, a Kölcsey-rokonságban élő szó hagyomány szerint – egyelőre tisztázatlan okból – egy ízben sírba is temették. Talán ez a hagyomány készítette az utódokat arra, hogy 1936-ban felnyitassák a sírt, hogy a végrendeletet megtalálják. A borítékon a következő szöveg olvasható:

„Ezen borítékba zártam végintézetemet, melynek felbontására és végrehajtására megkérem Kölcsei Kende Zsigmond rokonomat, és barátomat. Költ, mint belől írva van. Kölcsey Ferenc.”

A boríték hátoldala élénkpiros viaszpecséttel lezárt. A borítékon levő pecsét ötágú, leveles koronával díszített nemesi címer. A borítékban lévő végrendelet 4 oldal terjedelmű. Az első bekezdése a következőt tartalmazza:

„Én Kölcsey Ferenc feleség és gyermek nélkül levén, nehogy halálom után maradó javaim felett testvéreim, vagy testvéreim maradéka közt kétségek támadjanak, szükségesnek láttam végintézetemet jó előre, ép testtel s lélekkel megírni.”

A végrendeletet egy 13 ágú, zárt koronájú címerrel pecsételte le. Ez a kettős címerhasználat, amely az egyébként köznemesi Kölcsey-nemzetség Ond vezérig visszavezetett büszke családfájára utal, eddig számon nem tartott címertani sajátosságot mutat. A Kölcsey leszármazottak egybehangzó állítása szerint a családban a legutóbbi időkig szokás volt e kétféle címer használata. Ez olyan különleges családi szokás, amelyről – amennyiben az okirat hamis volna – a hamisítók aligha tudhattak.

A száraznak tűnő jogi szövegen azonban átsüt a mély érzésű ember, unokaöccse – a kiskorú, alig tíz éves Kölcsey Kálmán – iránti szeretete, felelősségérzése: *„A kormányom alatt levő jószágot már most úgy tekintem, mint velem s Kálmán unokámmal közöst...”* A testamentum ezután tíz pontba szedi a Kálmánra hagyott javakat. A földeket, kaszálókat, gyümölcsösöket, az udvarházat és egyéb ingatlanait, valamint összes ingóságát, könyvtárát és kéziratait, a Hartleben kiadónak tizenkét évre eladott munkáinak jövedelmét Kálmán örökölte. Kölcsey arra az eshetőségre is gondolt, hogy ha Kálmán előbb halna el, mint édesanyja, akkor minden hagyatékának örökösül sógornőjét tette meg. Mintha csak érezte volna, hogy gyermekeként nevelt unokaöccse előbb hal meg. Kölcsey Kálmán ugyanis 1949. április 16-án a komáromi vár védelme közben halt hősi halált.

A végrendeletet Pozsonyban a Magyar utca 495-ben lévő országgyűlési szállásának puritán egyszerűségű szobájában (a bútorzat egy puszta ágy, egy fenyő asztal s két szalmaszék volt) öt tanú látta el záradékkal, aláírással és pecséttel. Deák Ferenc Zala megye követe, Eötvös Mihály Szatmár megye követe, Kölcsey követtársa, Jármay Imre Szabolcs megye követe, Novák Antal Békés megyei követ és Eötvös Tamás Bereg megye alispánja és követe.

„Alolirottak e mai napon és esztendőben T. Kölcsey Ferencz Úr által vég rendelésének alá írása végett meg kérve itt Posonban tisztelt urnak Ország Gyűlési szállásán valamennyen együtt meg jelenvén ezen vég rendelést tiszt. Kölcsey Ferencz Úr előtt, (által) fel olvastuk, ki is azt egész terjedésében saját keze irásának, és valóságos vég rendelésének nyilatkoztatta, mellyet mi mint e végre meg kért tanuk saját alá írásunkal és pecsétünkkel ezennel hitelesítünk Posonban június 8-án 1843-ik esztendőben.”